

ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ και ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ: Συζήτηση με αφορμή τις επετείους της Ζωής Καρέλλη, του Νίκου-Γαβριήλ Πεντζίκη και του Ηλία Πετρόπουλου

Συμμετείχαν: **Βενετία Αποστολίδου**, Φιλολόγος, Καθηγήτρια στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του ΑΠΘ, **Γαβριήλ Νικολάου Πεντζίκη**, συγγραφέας, **Γιώργος Σκαμπαρδώνης**, συγγραφέας, **Κώστας Σταμάτης**, επιμελητής εκδόσεων (Κυριακή 6 Μαΐου 2018)

Γαβριήλ Νικολάου Πεντζίκη

ΤΟ ΠΡΟΠΑΤΟΡΙΚΟ ΑΜΑΡΤΗΜΑ ΤΟΥ ΝΙΚΟΥ ΓΑΒΡΙΗΛ ΠΕΝΤΖΙΚΗ

Κρίνω πρόπον ν' αρχίσω με λόγια τοῦ ΝΓΠ καὶ μιὰ καὶ ἡ σημερινὴ ἐκδήλωση ἐντάσσεται στὴ Διεθνή Ἑκθεση Βιβλίου διάλεξα ἀπόσπασμα ἀπὸ μιὰν ἐγγραφή στὶς *Σημειώσεις 100 ἡμερῶν*:

Μακριὰ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο ἡ πυρκαγιὰ βιβλίων, ὅπως στὴν Ἀλεξάνδρεια, ποὺ λένε ὅτι καθυστέρησε σημαντικὰ τὴν πορεία τῆς ἀνθρωπότητας, ἢ σὰν τὶς ἄλλες ποὺ ἀνάβαν σπουδαστὲς σὲ δημόσιες πλατεῖες, μὲ συνέπεια νὰ φάει κατόπι ἡ φωτιὰ ἑκατομμύρια ἄνθρωπους καὶ κτίρια, σὰν μεγάλες σιταποθήκες, νὰ βρεθοῦν γεμάτα μὲ παπουτσάκια μικρῶν παιδιῶν ποὺ ἐξολοθρεύτηκαν.

Κάθε προσβολὴ πρὸς τὰ βιβλία τιμωρεῖται.

Κάθε βιβλίο εἶναι ἱερό, ἔστω ὡς ἀπλὴ πρόθεση γνωστικῆς ἐνασχολήσεως μὲ τὴ μνήμη.

Μνήμης ἐξάισια δῶρα, κλωστή ὑφάνσεως τῆς στολῆς τῆς ψυχῆς, τὰ βιβλία.

Εἶναι ἡ ἐγγραφή 40 (29/10/1965) καὶ ἴσως χρειάζεται νὰ διευκρινήσω γιὰ τοὺς νεότερους ὅτι οἱ σπουδαστὲς ποὺ ἔκαιγαν βιβλία σὲ δημόσιες πλατεῖες ἦταν μέλη τῆς ναζιστικῆς νεολαίας ποὺ ἔκαιγαν τὰ «ἐκφυλα» βιβλία.

Τριάντα πέντε μέρες ἀργότερα, στὴν ἐγγραφή τῆς 21/12/1965 ὁ ΝΓΠ γράφει:

Πιστεύω πὼς τὰ μεγαλύτερα κατορθώματα ἀπορρέουν ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ὁ ἄνθρωπος ὀμιλεῖ.

Ὅταν κουβεντιάζω, ἔστω καὶ χωρὶς μεγάλη ἀνταπόκριση ἀπὸ μέρος τοῦ συνομιλητοῦ, ξεχνῶ πᾶν ἄλλο καὶ ζῶ μιὰν εὐδαιμονία δυσπερίγραπτη.

Αὐτὸ νομίζω νομιμοποιεῖ ἀπολύτως τὸ ἀποψινὸ μας κουβεντολόι.

Δυὸ μέρες μετὰ, στὴν ἐγγραφή τῆς προπαραμονῆς τῶν Χριστουγέννων, διαβάζουμε:

Δὲν πρέπει νὰ σὲ τρομάζει τόσο ἡ συνέχιση τοῦ Προπατορικοῦ

Ἀμαρτήματος. Στὴν οὐσία του ἔπαψε νὰ ὑφίσταται μετὰ ποὺ ὁ Χριστὸς ἀνάσυρε ἀπὸ τὸν τάφο τῆς ἀμαρτίας τοὺς γενάρχες.

Ἀπ' ἀφορμὴ αὐτὴν τὴν ἐγγραφὴ θὰ ἴθελα νὰ πῶ δυὸ λόγια γιὰ τὸ Προπατορικὸ Ἀμάρτημα τοῦ Νίκου Γαβριήλ Πεντζίκη.

Θὰ ξεκινήσω μὲ τὸ προπατορικὸ μυθιστόρημα τοῦ ΝΓΠ, τὸν *Ἀντρέα Δημακούδη*, ποὺ κυκλοφόρησε τὸ 1935, ὅταν ὁ πατέρας μου ἦταν 27 ἐτῶν.

Τὸ μυθιστόρημα εἶναι πρόδηλα αὐτοβιογραφικὸ καὶ περιγράφει τὴν ζωὴ ἐνὸς Ἑλληνα φοιτητῆ σὲ πανεπιστήμιο τῆς ἀλλοδαπῆς, τὴ μοναξιά του, τὶς ἐρωτικὲς ἀπογοητεύσεις, τὶς οἰκονομικὲς δυσχέρειες, τὶς ἀντιφάσεις ἀνάμεσα στὴν πραγματικότητα ποὺ βιώνει καὶ στὶς δοσμένες ιδέες μὲ τὶς ὁποῖες γαλουχήθηκε, ἀνάμεσα στὶς ἐπιδόσεις του καὶ στὶς προσδοκίες τῶν δικῶν του, ποὺ τελικὰ τὸν κάνουν νὰ θέσει τέρμα στὴ ζωὴ του, βουτώντας στὰ νερὰ ἐνὸς μεγάλου ποταμοῦ.

Ὅταν ἔγραψε τὸν *Ἀντρέα Δημακούδη* ὁ ΝΓΠ εἶχε μὲν ἐπισκεφεῖ τὸ Ἅγιον Ὄρος ἀλλὰ διατηροῦσε εἰσέτι πολλὰ βεβαιότητες γιὰ τὸ συμπαγὲς σχῆμα τοῦ ἐγώ. Ἐξαιτίας αὐτοῦ, ἔκλεισε ἀμέσως τὸν *Συναξαριστὴ* ποὺ εἶχε πάρει νὰ διαβάσει, χαρακτηρίζοντας τὰ γραφόμενα ὡς μωρολογίες, ὅταν συνάντησε τὴν φράση πῶς ἓνας Ἅγιος ἀπὸ βρέφος ἔδειχνε ὅτι θὰ γινόταν εὐσεβής, ἀποποιούμενος τὸν μαστὸ τῆς μητέρας του καὶ νηστεύοντας κάθε Τετάρτη καὶ Παρασκευή.

Ἦδη ὅμως ἀπὸ τὸ 1937, δυὸ χρόνια μετὰ τὴν ἔκδοση τοῦ *Ἀντρέα Δημακούδη*, ὁ ΝΓΠ γράφει ὅτι δὲν ἐκφραζόταν μὲ τὸν ἴδιο τρόπο κι ὅτι διέβλεπε στὴν παραπάνω φράση καὶ σὲ ἄλλες παρόμοιες μιὰν ἀλήθεια ποὺ δὲν ἤξερε πῶς νὰ ἀποδείξει.

Ὅλο τὸ ἔργο τοῦ ΝΓΠ μετὰ τὸν *Ἀντρέα Δημακούδη* δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ ψιλιάφηση κι ἀναψιλιάφηση αὐτῆς τῆς ἀλήθειας καὶ διαρκῆς προσπάθεια ν' ἀναστηθεῖ ὁ ἥρωας τοῦ πρώτου μυθιστορήματος, ἀνάσταση ποὺ κατορθώνεται στὸ *Μυθιστόρημα τῆς Κυρίας Ἐρσης*.

Τὸ 1986, ὁ ΝΓΠ ἐπισκέφτηκε ξανά τὸ Στρασβοῦργο γιὰ πρώτη φορά, πενήντα ἐφτά χρόνια μετὰ τὴν ἀποφοίτησή του ἀπὸ τὸ ἐκεῖ πανεπιστήμιο. Μοῦ ἔδειξε τότε τὸ σημεῖο στὴν ὄχθη τοῦ Ρήνου ὅπου εἶχε πάει μὲ πρόθεση νὰ θέσει τέρμα στὴ ζωὴ του. Ὅταν τὸν ρώτησα γιατί δὲν προχώρησε, μοῦ ἀπάντησε «ἦταν πολὺ βρώμικα τὰ νερά!». Γελάσαμε, ξέροντας κι οἱ δυὸ ὅτι ἄλλος ἦταν ὁ λόγος.

Ὁ λόγος καὶ ἡ ἀπάντηση στὸ ἐρώτημά μου βρίσκονται στὸ ἴδιο τὸ μυθιστόρημα:

Χάρηκε ὅταν ἔχασε τὸ δρόμο καὶ ἔφτασε σκαλωμένος σ' ἓνα βράχο νὰ κινδυνέψει. Ἐκεῖ σὲ μιὰ σχισματιὰ βρῆκε δυὸ λουλούδια. Ἦταν μονοκοτυλήδονα τῆς οἰκογενείας τῶν κρινοειδῶν. Τὸν ἀκριβῆ προσδιορισμὸ τους θὰ ἐπιτύγχανε στὸ κατάλυμα ἀργότερα. Τὸν ἐνθουσίασε ὅμως ἡ λεπτομέρεια ὅτι καὶ τὰ δύο, ἐνῶ ἦταν ὅμοια στὴ γενικότητά τους, διέφεραν.

Τοῦ ἑνὸς ὁ ὑπερος σχηματίζονταν ἀπὸ 6 καρπόφυλλα, ἐνῶ τοῦ ἄλλου μόνο ἀπὸ 5. Ἀνάλογα ἐλαττώνονταν καὶ ὁ ἀριθμὸς ἀπὸ τοὺς στήμονες ἀπὸ 6 σὲ 5, δίχως μ' αὐτὸ νὰ καταστρέφονται τὰ κοινὰ σημεῖα τῆς μορφῆς καὶ τῶν δύο. Ἐπρόκειτο γιὰ φυτὸ τοῦ ἰδίου εἴδους, ποὺ ἓνα άτομό του, ἄγνωστο γιὰ ποιούς λόγους καὶ αἰτία, εἶχε ξεφύγει ἀπὸ τὸν σταθερὸ κανόνα τοῦ εἴδους σὲ μιὰ πιθαμὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὸ ὑγιές, στὴν ἴδια βραχῶδη σχισμῇ. Ἡ ἐπὶ τοῦ συγκεκριμένου ἀντικειμένου παρατήρηση τοῦ ἱκανοποιοῦσε τὸ νοῦ, ἀναστέλλοντας κάθε ἀνησυχία τοῦ σώματος ἢ τῆς ψυχῆς.

Τὸ περιστατικὸ αὐτὸ τοποθετεῖται στὴ μέση περίπου τοῦ μυθιστορήματος, ποὺ ἀποτελεῖ μιὰ ἀπὸ τὶς πρωιμότερες ἐκφάνσεις στὰ νεοελληνικὰ γράμματα τοῦ κοινωνικὰ ἀπροσάρμοστου ἥρωα. Καὶ πάγια μυθιστορηματικὴ σύμβαση εἶναι ὅτι ὁ ἀπροσάρμοστος ἥρωας στὸ τέλος πεθαίνει, εἴτε ἐπειδὴ συντρίβεται ἀπὸ τὸ κοινωνικὸ σύνολο εἴτε ἐπειδὴ ἐντάσσεται σὲ αὐτὸ χάνοντας τὴν ταυτότητά του.

Ἔχοντας χάσει πρὸς στιγμὴν τὸ ἐπίγειο μονοπάτι, σκαλωμένος σὲ βράχο μεταξὺ οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁ Ἄντρέας Δημακούδης, ἀξιώνεται νὰ βιώσει μιὰν ἐπιφάνεια. Ἐπιφάνεια ὅπως ὅταν ἄστραψε φῶς καὶ γνώρισε ὁ νιὸς τὸν ἑαυτό του, ὅπως ὅταν σχίζονται οἱ οὐρανοὶ καὶ φωνῇ Πατὴρ καταμαρτυρεῖ «οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα». Σχίζεται ὁ βράχος κι ἡ Μητέρα Φύση διδάσκει τὸν ἀπροσάρμοστο Δημακούδη ὅτι παρότι ἔχει ξεφύγει ἀπὸ τὸν σταθερὸ κανόνα, ἀπὸ τὴν σύμβαση τοῦ εἴδους, μπορεῖ παρόλ' αὐτὰ νὰ θάλλει αὐτεξούσια σὲ μιὰ πιθαμὴ ἀπόσταση ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ἀπὸ ἐκείνους ποὺ τηροῦν κανόνες καὶ συμβάσεις.

Πολλὰ χρόνια ἀργότερα, ἔχοντας τὰ διπλὰ περίπου χρόνια ἀπὸ τὸν Ἄντρέα Δημακούδη, ὁ ΝΓΠ γράφει ὅτι τὸν ἐνθουσιάζει στὴν Ἐκκλησία ἢ καταξίωση τοῦ παραλόγου κι ὅτι νιώθει μὲ ἱκανοποίηση ὅτι στοὺς κόλπους τῆς ὁ καθένας μπορεῖ νὰ ἔχει τὴν θέση του καὶ μάλιστα ἀνεξάρτητα πρὸς τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἐκτελούμενον ἔργο καὶ μόνο ἐκ τῆς προαιρέσεώς του.

Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ Ἄντρέα Δημακούδη ἀντιστοιχεῖ κατὰ κάποιον τρόπο σὲ ἀεροβάπτισμα, ὅπως ὅταν ὁ ἀνάδοχος κρατᾷ στὰ χέρια του τὸ ἐτοιμοθάνατο βρέφος κι ἀπαγγέλει τ' ὄνομα ὑψώνοντάς το τρεῖς φορές φορές μπροστὰ στὰ εἰκονίσματα στὸ ὄνομα τῆς μίας, ἁγίας, ὁμοούσιας κι ἀδιαίρετης Τριάδας. Τὸ γεγονός ὅτι στὸ τέλος τοῦ μυθιστορήματος ὁ Ἄντρέας Δημακούδης, φορτωμένος χρέη, ἀποτυχίες κι ἀνέλπιδες διαψεύσεις, βαρυστομαχιασμένος ἀπὸ τὴν χυλόπιττα ποὺ τοῦ ἐπιφύλαξε ἡ ποθητὴ του, ἀποφασίζει νὰ βάλει τέρμα στὴν ζωὴ του καὶ χωρὶς φόβο ἀφήνεται νὰ πνιγεῖ στὴ ροὴ τοῦ μεγάλου ποταμοῦ, ἡ ἐπιλογή τοῦ μόρσιμου κι ὄχι τοῦ ζῶντος ὕδατος, πρέπει ν' ἀποδοθεῖ στὴν ὑπακοὴ τοῦ πρωτόλειου μυθιστορήματος στὶς συμβάσεις καὶ τοὺς κανόνες τοῦ λογοτεχνικοῦ εἴδους.

Αυτό είναι τὸ προπατορικὸ ἀμάρτημα τοῦ ΝΓΠ: ἡ προδοσία τοῦ βιώματος καὶ τῆς ἐπιφανείας χάριν τῶν λογοτεχνικῶν συμβάσεων κι αὐτοῦ τοῦ ἀμαρτήματος τὸν ρυῖπο ξεπλένει σ' ὄλο τὸ μεταγενέστερο ἔργο του, καταξιώνοντας τὴν παραβατικότητα καὶ καταργώντας κάθε σύμβαση.

Τὸ ἀμάρτημα τῶν πρωτοπλάστων ἦταν πράξη ἀνυπακοῆς, τοῦ Πεντζίκη πράξη ὑπακοῆς κι ἡ φαινομενικὴ αὐτὴ ἀντίφαση βοηθᾷ νὰ καταλάβουμε πληρέστερα ἀντινομικὲς ἐκφράσεις τοῦ συγγραφέα, ὅπως ἐκείνη πού διαβάζουμε στὴν ἐγγραφὴ 85 στίς *Σημειώσεις 100 ἡμερῶν*:

ἄκουσα τὸν κ. Πωσατομποῦμ νὰ λέει ὅτι γεύτηκε μέσα στὸ στόμα του τὸν θάνατο καὶ ὅτι ὁ θάνατος αὐτὸς εἶναι ἡ ἐν Χριστῷ ζωὴ, ἡ μεγάλη ἀγκαλιὰ τῆς ἀγάπης πού μᾶς συνέχει ὅλους, τὸ ἀβασίλευτο φῶς, ἡ σωτηρία ἐλπίς, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός.

...καὶ ἓνα κείμενο πού προέκυψε με ἀφορμὴ τὴν ομιλία γιὰ τὸν ΝΓΠ

ΤΟ ΑΜΑΡΤΗΜΑ ΤΟΥ ΠΑΤΡΟΣ ΜΟΥ*

Στὴν Λένα Σαραφίδου, ἀντίδωρο ἀγάπης

Παραμονὲς τῆς 15^{ης} Διεθνοῦς Ἐκθέσεως Βιβλίου Θεσσαλονίκης, ἔτυχε νὰ ξαναδιαβάσω τὶς *Σημειώσεις ἑκατὸ ἡμερῶν* καὶ ὑπογράμμισα τὸ παρακάτω ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴν ἐγγραφὴ τῆς 29/10/1965:

Μακριὰ ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο ἢ πυρκαγιὰ βιβλίων, ὅπως στὴν Ἀλεξάνδρεια, πού λένε ὅτι καθυστέρησε σημαντικὰ τὴν πορεία τῆς ἀνθρωπότητας, ἢ σὰν τὶς ἄλλες πού ἀνάβαν σπουδαστὲς σὲ δημόσιες πλατεῖες, μὲ συνέπεια νὰ φάει κατόπι ἢ φωτιὰ ἑκατομμύρια ἀνθρώπους καὶ κτίρια, σὰν μεγάλες σιταποθῆκες, νὰ βρεθοῦν γεμάτα μὲ παπουτσάκια μικρῶν παιδιῶν πού ἐξολοθρεύτηκαν.

Κάθε προσβολὴ πρὸς τὰ βιβλία τιμωρεῖται.

---

* Ραχοκοκκαλιὰ τοῦ παρόντος κειμένου εἶναι οἱ προφορικὲς μου εἰσηγήσεις στίς Συνάξεις Μνήμης Ν. Γ. Πεντζίκη «Θνητοὶ καὶ ἅγιοι ἐν λιτανείᾳ», πού διοργάνωσαν οἱ MVN Consultants (Ἴδρυμα Αἰκατερίνης Λασκαρίδου, Ἀθήνα, 13 Μαρτίου 2018 καὶ Μουσεῖο Βυζαντινοῦ Πολιτισμοῦ, Θεσσαλονίκη, 9 Μαΐου 2018) καὶ στὴν τιμητικὴ ἐκδήλωση «Λογοτεχνία καὶ Θεσσαλονίκη: Συζήτηση μὲ ἀφορμὴ τὶς ἐπετεῖους τῶν Ζωῆς Καρέλλη, Νίκου Γαβριήλ Πεντζίκη, Ἡλία Πετρόπουλου», πού διοργάνωσε τὸ Ἑλληνικὸ Ἴδρυμα Πολιτισμοῦ στὴν 15ῃ Διεθνή Ἐκθεση Βιβλίου Θεσσαλονίκης (6 Μαΐου 2018).

Κάθε βιβλίο είναι ιερό, ἔστω ὡς ἀπλή πρόθεση γνωστικῆς ἐνασχολήσεως
μέ τῆ μνήμη...

Μνήμης ἐξαίσια δῶρα, κλωστή τῆς ὑφάνσεως τῆς στολῆς τῆς ψυχῆς, τὰ
βιβλία.

Ὁμολογῶ ὅτι ἀνατρίχιασα μέ τὴν ἐνάργεια τῆς διασύνδεσης τῶν autodafe ποὺ
διοργάνωνε ἡ ναζιστικὴ νεολαία καὶ τῶν στρατοπέδων ἐξόντωσης ἀλλὰ καὶ μέ τὸ
πόσο ἐπίκαιρος ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ὁ λόγος τοῦ Νίκου Γαβριήλ Πεντζίκη σήμερα,
ποὺ βλέπουμε τὸ καρκίνωμα τοῦ ὀλοκληρωτισμοῦ σὲ νέες μεταστάσεις
παγκοσμίως.

Στὸ *Μυθιστόρημα τῆς κυρίας Ἐρσης* συναντοῦμε ἀνάλογη, πιὸ συγκεκριμένη
ἀναφορὰ στὴν γενοκτονία τῶν Σαλονικιῶν Ἑβραίων:

Ὅταν μέσα σὲ βαγόνια φορτηγὰ ἸΠΠΟΙ 9 – ΑΝΔΡΕΣ 58, μεταφέρονταν οἱ 45
χιλιάδες τοῦ πληθυσμοῦ ποὺ ἐξοντώθηκαν, παρ' ὅλο τὸν συνωστισμό ποὺ
ἔδενε τὴ μιὰ ὑπαρξη μέ τὴν ἄλλη καὶ τὰ δυὸ σώματα μαζί διακλαδίζονταν, σὲ
ἄκρα σὰν πλεμάτια καμωμένα κουβάρι στὴν πελαγίσια δίνη, καμιὰ
ἐκδήλωση ἐκ μέρους τῶν ἐπιβατῶν ποὺ ἔχε φορτώσῃ βία, ἡ παραμικρότερη
μετακίνηση δὲν ἐπιτρεπόταν, σὰ νά'χαν μεταβληθεῖ, ἀκόμα πρὶν φτάσουν
στὸν ὄλεθρο ποὺ τοὺς ἀνέμενε τελικά, σὲ ἀπλή πρᾶματεια, σωρὸ ἀπὸ
ζευγάρια παπούτσια καὶ ροῦχα γυναικεῖα καὶ ἀνδρικά, οἱ ὑπάρξεις ποὺ
θὰ ἔρωγε ἡ φωτιά, στοιθαγμένους σωρούς, κατ' αὔξοντα ἀριθμὸ πτωμάτων,
ποικίλων ἀποχρώσεων λόγῳ τῆς σήψεως.

Ἀρρωσταίνοντας οἱ ψυχές τῶν ἀνθρώπων ἀπὸ ἐγώιστικὴ φιλοδοξία,
φοβοῦνται τοὺς ζωντανούς καὶ προτιμοῦν τὸ πρόσωπο τοῦ πλησίον, ποὺ ἔναι
τὸ δικό μου, δικό σου, δικό τους, νὰ τὸ ξέρουν πεθαμένο...

Συνδέοντας τὰ δύο ἀποσπάσματα, ἀντιλαμβανόμαστε ὅτι γιὰ τὸν Νίκο Γαβριήλ
Πεντζίκη τὸ βιβλίο εἶναι ἕμμεσος πλησίον καὶ ἡ καύση τοῦ ἕμμεσου πλησίον ὀδηγεῖ
μέ μαθηματικὴ ἀκρίβεια στὴν καύση τοῦ ἄμεσα πλησίον.

Τριάντα ἐφτὰ μέρες μετὰ τὴν ἐγγραφή τῆς 29/10/1965, στὶς *Σημειώσεις ἐκατὸ
ἡμερῶν*, στὴν ἐγγραφή τῆς προπαραμονῆς τῶν Χριστουγέννων, διαβάζουμε:

Δὲν πρέπει νὰ σὲ τρομάζει τόσο ἡ συνέχιση τοῦ Προπατορικοῦ Ἀμαρτήματος.
Στὴν οὐσία του ἔπαψε νὰ ὑφίσταται μετὰ ποὺ ὁ Χριστὸς ἀνάσυρε ἀπὸ τὸν
τάφο τῆς ἀμαρτίας τοὺς γενάρχες.

Ἀπ' ἀφορμὴ αὐτὴν τὴν ἐγγραφή θὰ ἔθελα νὰ μιλήσω γιὰ τὸ προπατορικὸ ἀμάρτημα
τοῦ συγγραφέα Νίκου Γαβριήλ Πεντζίκη, ἢ, παραφράζοντας τὸν Βιζυηνό, γιὰ τὸ τὸ
ἀμάρτημα τοῦ πατρός μου.

Ξεκινῶ μὲ τὸ προπατορικὸ μυθιστόρημα τοῦ Νίκου Γαβριήλ Πεντζίκη, τὸ *Ἀντρέας Δημακούδης*. Ἐνας νέος μονάχος, ποὺ κυκλοφόρησε τὸ 1935, ὅταν ὁ πατέρας μου ἦταν 27 ἐτῶν.

Πρόδηλα αὐτοβιογραφικὸ, τὸ μυθιστόρημα περιγράφει τὴν ζωὴ ἐνὸς Ἑλληνα φοιτητῆ σὲ πανεπιστήμιο τῆς ἀλλοδαπῆς: τὴ μοναξιά του, τὶς ἐρωτικὲς ἀπογοητεύσεις, τὶς οικονομικὲς δυσχέρειες, τὶς ἀντιφάσεις ἀνάμεσα στὴν πραγματικότητα ποὺ βιώνει καὶ στὶς δοσμένες ιδέες μὲ τὶς ὁποῖες γαλουχήθηκε, ἀνάμεσα στὶς ἐπιδόσεις του καὶ στὶς προσδοκίες τῶν δικῶν του, ποὺ τελικὰ τὸν κάνουν νὰ θέσει τέρμα στὴ ζωὴ του, βουτώντας στὰ νερὰ ἐνὸς μεγάλου ποταμοῦ.

Πρόκειται γιὰ μιὰ ἀπὸ τὶς πρωιμότερες ἐκφάνσεις στὰ νεοελληνικὰ γράμματα τοῦ κοινωνικὰ ἀπροσάρμοστου ἥρωα, καὶ πάγια μυθιστορηματικὴ σύμβαση τοῦ λογοτεχνικοῦ αὐτοῦ εἴδους εἶναι ὅτι ὁ ἀπροσάρμοστος ἥρωας στὸ τέλος πεθαίνει, εἴτε ἐπειδὴ συντρίβεται ἀπὸ τὸ κοινωνικὸ σύνολο εἴτε ἐπειδὴ ἐντάσσεται σὲ αὐτὸ χάνοντας τὴν ταυτότητά του.

Ὅπως ὁμολογεῖ ἀργότερα ὁ συγγραφέας, στὸ δοκίμιο «Ἐρως τῆς Ἐκκλησίας», ὅταν ἔγραφε τὸν *Ἀντρέα Δημακούδη*, εἶχε μὲν ἐπισκεφετῆ τὸ Ἅγιον Ὄρος ἀλλὰ διατηροῦσε εἰσέτι πολλὲς βεβαιότητες γιὰ τὸ συμπαγὲς σχῆμα τοῦ ἐγώ. Ἐξαιτίας αὐτοῦ, ἔκλεισε ἀμέσως τὸν *Συναξαριστὴ* ποὺ εἶχε πάρει νὰ διαβάσει, χαρακτηρίζοντας τὰ γραφόμενα ὡς μωρολογίες, ὅταν συνάντησε τὴν φράση πὼς ἕνας Ἅγιος ἀπὸ βρέφος ἔδειχνε ὅτι θὰ γινόταν εὐσεβής, ἀποποιοῦμενος τὸν μαστὸ τῆς μητέρας του καὶ νηστεύοντας κάθε Τετάρτη καὶ Παρασκευή.

Ἦδη ὅμως ἀπὸ τὸ 1937, δυὸ χρόνια μετὰ τὴν ἔκδοση τοῦ *Ἀντρέα Δημακούδη*, ὁ Νίκος Γαβριήλ Πεντζίκη γράφει ὅτι δὲν ἐκφραζόταν μὲ τὸν ἴδιο τρόπο κι ὅτι διέβλεπε στὴν παραπάνω φράση τοῦ *Συναξαριστῆ* καὶ σὲ ἄλλες παρόμοιες μιὰν ἀλήθεια ποὺ δὲν ἤξερε πῶς νὰ ἀποδείξει.

Ὅλο τὸ ἔργο τοῦ Νίκου Γαβριήλ Πεντζίκη μετὰ τὸν *Ἀντρέα Δημακούδη* δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ ψηλάφηση κι ἀναψηλάφηση αὐτῆς τῆς ἀλήθειας καὶ διαρκῆς προσπάθεια ν' ἀναστηθεῖ ὁ ἥρωας τοῦ πρώτου μυθιστορήματος, ἀνάσταση ποὺ κατορθώνεται στὸ *Μυθιστόρημα τῆς Κυρίας Ἐρσης*.

Τὸ 1986, ἐπισκεφτήκαμε μὲ τὸν πατέρα μου τὸ Στρασβοῦργο. Ἦταν ἡ πρώτη φορὰ ποὺ τὸ ἐπισκεπτόταν, πενήντα ἐπτὰ χρόνια μετὰ τὴν ἀποφοίτησή του ἀπὸ τὸ ἐκεῖ πανεπιστήμιο. Μοῦ ἔδειξε τότε τὸ σημεῖο στὴν ὄχθη τοῦ Ρήνου ὅπου εἶχε πάει μὲ πρόθεση νὰ θέσει τέρμα στὴ ζωὴ του. Ὅταν τὸν ρώτησα γιατί δὲν προχώρησε, μοῦ ἀπάντησε, «Ἦταν πολὺ βρώμικα τὰ νερὰ!». Γελάσαμε, ξέροντας κι οἱ δυὸ ὅτι ἄλλος ἦταν ὁ λόγος.

Ὁ λόγος καὶ ἡ ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα βρίσκονται στὸ ἴδιο τὸ μυθιστόρημα:

Χάρηκε ὅταν ἔχασε τὸ δρόμο καὶ ἔφτασε σκαλωμένος σ' ἕνα βράχο νὰ κινδυνέψει. Ἐκεῖ σὲ μιὰ σχισματιὰ βρῆκε δυὸ λουλούδια. Ἦταν μονοκοτυλήδονα τῆς οἰκογενείας τῶν κρινοειδῶν. Τὸν ἀκριβῆ προσδιορισμό

τους θὰ ἐπιτύγχανε στοὺς κατάλυμα ἀργότερα. Τὸν ἐνθουσίασε ὅμως ἡ λεπτομέρεια ὅτι καὶ τὰ δύο, ἐνῶ ἦταν ὅμοια στὴ γενικότητά τους, διέφεραν. Τοῦ ἐνὸς ὁ ὕπερος σχηματίζονταν ἀπὸ 6 καρπόφυλλα, ἐνῶ τοῦ ἄλλου μόνο ἀπὸ 5. Ἀνάλογα ἐλαττώνονταν καὶ ὁ ἀριθμὸς ἀπὸ τοὺς στήμονες ἀπὸ 6 σὲ 5, δίχως μ' αὐτὸ νὰ καταστρέφονται τὰ κοινὰ σημεῖα τῆς μορφῆς καὶ τῶν δύο. Ἐπρόκειτο γιὰ φυτὸ τοῦ ἰδίου εἴδους, ποὺ ἔνα ἀτομὸ του, ἄγνωστο γιὰ ποιούς λόγους καὶ αἷτια, εἶχε ξεφύγει ἀπὸ τὸν σταθερὸ κανόνα τοῦ εἴδους σὲ μιὰ πιθαμὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὸ ὑγιές, στὴν ἴδια βραχύδη σχισμῇ. Ἡ ἐπὶ τοῦ συγκεκριμένου ἀντικειμένου παρατήρηση τοῦ ἱκανοποιοῦσε τὸ νοῦ, ἀναστέλλοντας κάθε ἀνησυχία τοῦ σώματος ἢ τῆς ψυχῆς.

Ἐχοντας χάσει πρὸς στιγμὴν τὸ ἐπίγειο μονοπάτι, σκαλωμένος σὲ βράχο μεταξὺ οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁ Ἄντρέας Δημακούδης, ἀξιώνεται νὰ βιώσει μιὰν ἐπιφάνεια. Ἐπιφάνεια ὅπως ὅταν ἀστραψε φῶς καὶ γνώρισε ὁ νιὸς τὸν ἑαυτὸ του, ἐπιφάνεια ὅπως ὅταν σχίζονται οἱ οὐρανοὶ καὶ φωνῇ Πατρὸς καταμαρτυρεῖ «οὗτός ἐστιν ὁ Υἱός μου ὁ ἀγαπητός, ἐν ᾧ εὐδόκησα».

Σχίζεται ὁ βράχος κι ἡ Μητέρα Φύση διδάσκει τὸν ἀπροσάρμοστο Δημακούδη ὅτι παρότι ἔχει ξεφύγει ἀπὸ τὸν σταθερὸ κανόνα, ἀπὸ τὴν σύμβαση τοῦ εἴδους, μπορεῖ παρόλ' αὐτὰ νὰ θάλλει αὐτεξούσια σὲ μιὰ πιθαμὴ ἀπόσταση ἀπὸ τοὺς ἄλλους, ἀπὸ ἐκείνους ποὺ τηροῦν κανόνες καὶ συμβάσεις.

Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ Ἄντρέα Δημακούδη ἀντιστοιχεῖ κατὰ κάποιον τρόπο σὲ ἀεροβάπτισμα, ὅπως ὅταν ὁ ἀνάδοχος κρατᾷ στὰ χέρια του τὸ ἐτοιμοθάνατο βρέφος κι ἀπαγγέλει τ' ὄνομα ὑψώνοντάς το τρεῖς φορές φορές μπροστὰ στὰ εἰκονίσματα στοὺς ὄνομα τῆς μίας, ἁγίας, ὁμοούσιας κι ἀδιαίρετης Τριάδας.

Ἡ ἐπιφάνεια τοποθετεῖται στὴ μέση περίπου τῆς ἀφήγησης. Στὸ τέλος τοῦ μυθιστορήματος, ὁ Ἄντρέας Δημακούδης, φορτωμένος χρέη, ἀποτυχίες κι ἀνέλπιδες διαψεύσεις, βαρυστομαχιασμένος ἀπὸ τὴν χυλόπιττα ποὺ τοῦ ἐπιφύλαξε ἡ ποθητὴ του, ἀποφασίζει νὰ βάλει τέρμα στὴν ζωὴ του κι ἀφήνεται νὰ πνιγεῖ στὴ ροῇ τοῦ μεγάλου ποταμοῦ.

Ἡ ἀποσιώπηση τῆς ἐπιφανείας ποὺ βίωσε, τῆς εὐρυχωρίας τῆς Φύσης ποὺ τοῦ ἱκανοποίησε τὸ νοῦ, ἀναστέλλοντας κάθε ἀνησυχία τοῦ σώματος ἢ τῆς ψυχῆς, καὶ ἡ ἐπιλογή τοῦ μόρσιμου ἀντὶ τοῦ ζῶντος ὕδατος, πρέπει ν' ἀποδοθοῦν στὴν ὑπακοὴ τοῦ πρωτόλειου μυθιστορήματος στὶς συμβάσεις καὶ τοὺς κανόνες τοῦ λογοτεχνικοῦ εἴδους.

Αὐτὸ εἶναι τὸ συγγραφικὸ προπατορικὸ ἀμάρτημα τοῦ Νίκου Γαβριὴλ Πεντζίκη: ἡ προδοσία βιώματος καὶ ἐπιφανείας χάριν λογοτεχνικῶν συμβάσεων κι αὐτοῦ τοῦ ἀμαρτήματος τὸν ρῦπο ξεπλένει σ' ὅλο τὸ μεταγενέστερο συγγραφικὸ ἔργο του, χρησιμοποιώντας τὶς τεχνικὲς τοῦ μοντερνισμοῦ ὅχι ὡς αὐταξίες ἀλλ' ὡς μέσον νομιμοποίησης καὶ καταξίωσης τῆς κειμενικῆς παραβατικότητος ποὺ καταργεῖ κάθε σύμβαση χάριν τοῦ βιώματος.

Τὸ βίωμα τῆς σχισματιᾶς τοῦ βράχου ὑπῆρξε πάντως σπερματικὸ κι ἀργότερα, στὶς *Σημειώσεις ἑκατὸ ἡμερῶν*, τριάντα χρόνια μετὰ τὴν ἔκδοση τοῦ *Ἀντρέα Δημακούδη*, ὁ Νίκος Γαβριήλ Πεντζίκης θὰ ὁμολογήσει ὅτι πολλὰ διδάχτηκε ἀπὸ τὶς συμβιωτικὲς σχέσεις καὶ συνέργειες φυτῶν καὶ παρασίτων.

Ἄν τὸ βίωμα ἐξασφάλισε τὴν συνέχεια τῆς βιολογικῆς ὑπαρξης τοῦ συγγραφέα, ἡ συνέχεια τῆς συγγραφικῆς ἔκφρασης κατέστη δυνατὴ μέσω τοῦ ὄνειρου. Μπορεῖ στὸ πρῶτο του μυθιστόρημα ὁ Νίκος Γαβριήλ Πεντζίκης νὰ χρησιμοποίησε πρωτοποριακὰ τὸν ἐσωτερικὸ μονόλογο καὶ τὸν συνειρμικὸ λόγο, ὁ μυθιστορηματικὸς του ἥρωας, ὅμως, δὲν ὀνειρεύεται. Οὐτ' ἔνα ἐνύπνιό του δὲν συναντοῦμε στὸν *Ἀντρέα Δημακούδη*.

Ἡ καρτεσιανὴ ρῆση, *cogito ergo sum*, σκέφτομαι ἄρα ὑπάρχω, ἀκρογωνιαίος λίθος τῆς οὐμανιστικῆς ἀναγέννησης, οὐσιαστικὰ ἀποκλείει τ' ὄνειρο: ἀφοῦ ὅταν κοιμᾶται κι ὀνειρεύεται, ὁ ἄνθρωπος δὲν σκέφτεται, δὲν ὑπάρχει.

Στὴν καρτεσιανὴ ρῆση, ὁ Νίκος Γαβριήλ Πεντζίκης ἀντιπαραθέτει τὸν τρόπο ζωῆς του: «ὀνειρεύομαι ἄρα ὑπάρχω». Ἴσως γι' αὐτό, ἡ μεταγενέστερη συγγραφικὴ παραγωγή του εἶναι σὲ μείζονα βαθμὸ ὄνειρου παρελκόμενο.

Δύο συνομήλικα κείμενα τοῦ 1946, τὸ *Ἀπόσπασμα σὲ τρεῖς συνέχειες* καὶ τὸ *Ἰωνᾶς Νεόπουλος ἢ κάπως ἔτσι*, δὲν εἶναι ἄλλο ἀπὸ καταιγισμὸς διαδοχικῶν ὀνείρων ποὺ δύσκολα παρακολουθεῖ ἡ λογικὴ· δὲν εἶμαι κύριος τῶν λόγων μου γιὰ νὰ ξερω τί ἀκριβῶς θέλω νὰ πῶ, ὁμολογεῖ ὁ ἀφηγητὴς στὸ *Ἀπόσπασμα σὲ τρεῖς συνέχειες*. Τὰ ὄνειρά του περιγράφονται μὲ συγκλονιστικὴ ἐνάργεια, ὅπως ἐκεῖνο ὅπου βλέπει τὴν Πωλῖκα καὶ τὸν Νταβίκο, μικρὰ παιδιὰ γνωστῆς του ἐβραϊκῆς οἰκογενείας, ποὺ δὲν γλύτωσαν τὸν διωγμὸ τῶν Γερμανῶν,:

Τὰ βρῆκα τάχα καὶ τὰ δυὸ, κουβάρι ὅπου δὲν ξεχώριζε τὸνα ἀπ' τ' ἄλλο, ντυμένα τὰ ρουχαλάκια τους, πίσω ἀπὸ τὸ σκαλοστάρι πού' ναι γιὰ τὰ πουλιὰ, σὲ μιὰν ἄκρη τοῦ ὄρνιθώνα. Δὲν ἦταν στὸ σπίτι μας ὅμως ἐγὼ τὰ εἶχα τάχα κρύψει ἐκεῖ στὸ κουμάσι πίσω ἀπὸ τὰ τέλια. Τά' βγαλα καὶ τ' ἄφησα καταγῆς... Τότε κάποιος ποὺ παραβρισκόταν καὶ φοροῦσε ἄρβυλα στρατιωτικά, ἔδωσε μιὰ κλωτσιὰ στὸ κουβάρι καὶ ξεχώρισαν οἱ δύο ὑπάρξεις ζωντανὲς χάμω, σὰν δίδυμος σπόρος ἀπὸ ἕναν καρπὸ. Τὸ χτύπημα βρῆκε τὸν Νταβίκο στὸ κεφάλι ποὺ μὲ μάτια κλειστὰ ἄρχισε νὰ κλαίει, δάκρυα κόκκινο αἷμα.

Εἶναι πρόδηλος ὁ ἀπόηχος τοῦ ὄνειρου αὐτοῦ στὸ *Μυθιστόρημα τῆς κυρίας Ἑρσης*, ὅταν ὁ συγγραφέας γράφει γιὰ τὰ φορτηγὰ βαγόνια ποὺ μετέφεραν τοὺς Ἰσραηλίτες τῆς Θεσσαλονίκης στὰ στρατόπεδα ἐξοντώσεως, γιὰ τὸν *συνωστισμό* ποὺ ἔδενε τὴ μιὰ ὑπαρξη μὲ τὴν ἄλλη καὶ τὰ δυὸ σώματα μαζί διακλαδίζονταν, σὲ ἄκρα σὰν πλεμάτια καμωμένα κουβάρια στὴν πελαγίσια δίνη.

Ὁ ἀπόηχος αὐτὸς τοῦ ὄνειρου καρποφόρα θὰ μπορούσε περαιτέρω νὰ ἐξεταστεῖ ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῶν θεωριῶν ποὺ διατύπωσε ὁ κοινωνικὸς ἀνθρωπολόγος Charles Stewart στὸ ἔργο του *Dreaming and Historical Consciousness in Island Greece*, καὶ δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ ρευστότητα τοῦ ὄνειρου, ὅπου ὅλα ἀκαριαῖα μεταμορφώνονται, νομιμοποίησε στὴν συνείδηση τοῦ συγγραφέα τὴν κειμενικὴ παραβατικότητα, τὴν ἀκροβασία ἀπὸ λογοτεχνικὸ εἶδος σὲ λογοτεχνικὸ εἶδος, ποὺ τοῦ ἐπιτρέπει στὸ *Μυθιστόρημα τῆς κυρίας Ἑρσης* (σ' ἓνα κεφάλαιο ποὺ τιτλοφορεῖται «Ἐξέλιξη ἐν ὄνειρῳ») νὰ παρουσιάσει τὸ περιστατικὸ ποὺ διηγεῖται στὴν *Χρονογραφία* του ὁ Μιχαὴλ Ψελλὸς μὲ τὸν γελωτοποιὸ τοῦ αὐτοκράτορα Κωνσταντίνου Θ' Μονομάχου ὡς θεάτρο σκιῶν, μὲ τὸν Καραγκιόζη στὸν ρόλο τοῦ γελωτοποιοῦ Βοϊλᾶ.

«Ἄν δεῖς στὸν ὕπνο σου κηδεῖα, σίγουρα θὰ παντρευτεῖς κι ἂν δεῖς γάμο, λίγες εἶναι οἱ μέρες σου», ὀρμηνεύουν οἱ *Ὀνειροκρίτες*. Τὸ ὄνειρο δὲν νομιμοποιεῖ ἀπλῶς στὴν συνείδηση τοῦ συγγραφέα τὴν κειμενικὴ παραβατικότητα. Τὸ ἀντιφατικὸ του λεξιλόγιο διδάσκει τὸν συγγραφέα καὶ τοῦ ἐπιτρέπει νὰ μιᾶ πολλὰ φορές μὲ ἀντινομικὲς ἔννοιες γιὰ τὴν ἀλήθεια. Τὴν Ἀλήθεια ποὺ ὁ ἅγιος Διονύσιος ὁ Ἀρεοπαγίτης ὄρισε ὡς *ὑπέρφωτο γνόφο*.

Δὲν αἰφνιδιάζει λοιπὸν τὸ γεγονὸς ὅτι στὴν *Ἀρχιτεκτονικὴ τῆς σκόρπιας ζωῆς*, ὁ συγγραφέας ἀναρωτιέται μήπως αὐτὸ ποὺ ἀντιλαμβανόμαστε ὡς ζωὴ εἶναι θάνατος κι ἡ ζωὴ ξεκινᾶ μὲ τὸν θάνατό μας. Καὶ στὶς *Σημειώσεις ἐκατὸ ἡμερῶν*, ἐπιστρέφοντας ἀπὸ μιὰ κοινωνικὴ συναναστροφή, ὅπου συζητήθηκε ἡ ρῆση τοῦ ἄββᾶ Ἰσαὰκ τοῦ Σύρου «Μὴ περιμένεις νὰ εὐτυχήσεις, ἂν πρότερον δὲν ἀποθάνεις», ὁ κύριος Πωσαντομπούμ λέει ὅτι

γεύτηκε μέσα στὸ στόμα του τὸν θάνατο καὶ ὅτι ὁ θάνατος αὐτὸς εἶναι ἡ ἐν Χριστῷ ζωὴ, ἡ μεγάλη ἀγκαλιὰ τῆς ἀγάπης ποὺ μᾶς συνέχει ὅλους, τὸ ἀβασίλευτο φῶς, ἡ σωτηρία ἐλπίς, ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός.

Ὅταν τὸ 1962 γράφει τὸ δοκίμιο «Ἐρως τῆς Ἐκκλησίας», ὁ Νίκος Γαβριὴλ Πεντζίκης ἔχει τὰ διπλὰ περίπου χρόνια ἀπὸ τὸν μυθιστορηματικὸ Ἄντρεα Δημακούδη. Στὸ δοκίμιο αὐτό, ἀποστάζοντας πολυετὴ πνευματικὴ πάλη, ὁ συγγραφέας μεταρσιώνει τὴν ἐπιφάνεια τοῦ Δημακούδη: ἡ εὐρυχωρία τῆς Φύσης μεταφράζεται σ' εὐρυχωρία τῆς Ἐκκλησίας, στοὺς κόλπους τῆς ὁποίας ὁ καθένας *μπορεῖ νὰ ἔχει τὴν θέση του καὶ μάλιστα ἀνεξάρτητα πρὸς τὸ ὑπ' αὐτοῦ ἐκτελούμενον ἔργο καὶ μόνο ἐκ τῆς προαιρέσεώς του.*

Αὐτὴ ἡ αἴσθησις τῆς εὐρυχωρίας τῆς Ἐκκλησίας μᾶς ὑποχρεώνει ν' ἀντιληφθοῦμε τὸν συνωστισμό, *στὰ φορτηγὰ βαγόνια ποὺ μετέφεραν τὶς ὑπάρξεις ποὺ θά' τρωγε ἡ φωτιά,* ὡς Κόλαση, καὶ τὴν Κόλαση ὡς Θεοῦ ἔκλειψη.

Τὶς προάλλες σὲ μιὰ συναναστροφή ἄκουσα τὸ ἐξῆς ἀνέκδοτο: Ἕνας ἐπιζήσας τοῦ Ὀλοκαυτώματος πεθαίνει, πάει στὸν οὐρανὸ καὶ μόλις συναντᾷ τὸν Θεό, τοῦ

διηγείται ένα ανέκδοτο από τὸ Ἰουδαϊσμὸς. «Δὲν βλέπω τὸ ἀστεῖο», λέει ὁ Θεός. «Ἄ! Μὰ ἔπρεπε νὰ ἴδουν ἐκεῖ νὰ δεῖς!», ἀπαντᾷ ὁ ἐπιζήσας.

Τὸ ἑβραϊκὸ χιούμορ στηρίζεται στὸν ὑπαινιγμὸ. Ἀναπόφευκτο γιὰ ἔθνος ποὺ ζοῦσε πάντα ἐπισφαλῶς κι ἔμαθε νὰ μὴν λέει ἀλλὰ νὰ ὑπαινίσσεται. Κι ὁ σαφὴς ὑπαινιγμὸς τοῦ ἀνεκδότου εἶναι ὅτι στὸ Ἰουδαϊσμὸς ἀπουσίαζε ὁ Θεός.

Ἄργότερα, τὸ ἴδιο βράδυ μετὰ τὴν συναναστροφή, ξεφυλλίζοντας τὶς Σημειώσεις ἑκατὸ ἡμερῶν, σημείωσα τὴν φράση:

Ἄν θέλουμε νὰ δοῦμε καὶ νὰ ἐορτάσουμε τὴν συνέχεια τοῦ Φωτὸς πρέπει νὰ παραδεχτοῦμε τὴ διακοπὴ του.

*Ὁ Γαβριήλ Νικολάου Πεντζίκης εἶναι συγγραφέας